

Az emberi kapcsolatok forradalma

„... aminek legnagyobb súlya van az életben, az néhány ember, akit ismertél. A könyvek, a zene, az megint egészen más. Bármivel gazdagítanak is, csupán eszközök, hogy eljuss az emberekhez...”

Jorge Semprun: A nagy utazás

A TÖRTÉNELEM sodrásában a társadalmi forradalmak mindig az emberi kapcsolatok forradalmát is jelentették. Nem véletlen ezért, hogy a szocialista forradalom győzelme után Lenin is az egyik még hátralevő feladatot az emberi kapcsolatok forradalmának győzelemre vitelében határozta meg, és rámutatott arra is, hogy ez bár a szocialista forradalom nélkülözhetetlen tartozéka, megvívása sok szempontból nehezebb, mint a politikai hatalom megszerzése, a társadalmi lét átalakítása. Természetesen ennek a forradalomnak sem lehet célja, hogy minden értéket felszámoljon, amit a múltól örökségként vehettünk át. Azok, akik ilyen tendenciákat hirdettek, és arról beszéltek, hogy társadalmunkban elhal a család, megszűnik a szerelem, tulajdonképpen forradalomellenesen a polgári társadalom anarchisztikus nézeteivel azonosultak. Szocialista jelszavakkal igyekeztek elleplezni életet, újhédonista nézeteiket, és még inkább hétköznapi életvitelüket, amelyben változatlanul az ÉN maradt a központban, és minden más ember csak az eszköz szerepére tarthatott számot. Az emberi kapcsolatok forradalmának egyik alapelve épp az, hogy az ember kettős arculata következzenében a *természeti és társadalmi lény* konfliktusából az utóbbi kerüljön ki győztesen.

Az emberek között szükségszerűen jönnek létre kapcsolatok, ezek azonban minőségileg igen különbözőek: a történelmi kor, a társadalmi rendszer, a földrajzi helyzet, az adott osztály- és tulajdonviszonyok éppúgy szerepet játszanak eltéréseikben, mint az emberek közötti *egyéni különbségek*. Amikor az emberi kapcsolatok forradalmát sürgetjük, nem kergetjük azt az illúziót, hogy valamennyi kapcsolat uniformizálódni fog. Ez már azért is lehetetlen, mert olyan célt sem tűzhetünk magunk elé, hogy ezután nem lesznek köztünk magasak és alacsonyok, szőkék és barnák, erősek és gyengék, erkölcsösek és erkölcstelenek. A forradalom szempontjából nem közömbös azonban, hogy közülünk az erkölcsösnek vagy az erkölcstelennek kell-e szegyenkeznie, a becsületes vagy a becstelen jár-e emelt fejjel, a közösségi vagy az önző tekintheti-e magát eszményképnek. Az iskola nem döntheti el a gyermekek helyett, hogy melyik modellt kívánják követni. Az *értékrendjük alakításában* szükséges szerepet vállalnia, egyenlő indulási helyzetet, fejlődési lehetőséget kell teremtenie a tanulók számára. Ehhez mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy nemcsak intellektuálisan, de *morálisan* is fel kell zárkóztatnia őket.

Ebben a vonatkozásban nyíltan szembe kell néznünk azzal a történelmi ténnyel, hogy a szocialista forradalom hihetetlen *lehetőségeket* nyitott meg az emberek előtt, akik ezekkel nem harmonikusan élnek. Hamarább el lehet fogadtatni velük, hogy a vezető státusok is nyitva állnak előttük, mint azt, hogy ez világnézeti, magatartási, műveltségi, erkölcsi fejlődésüket is megköveteli. Könnyebb mázt vagy pózt ölteni, mint nagyobb felelősségtudatot szerezni. A szemlélet formálásában döntő a tömegkommunikáció és a művészet szerepe. Kudarcot vallott az a zsdanovi „parancs”,

hogy ezeknek a kollektivitás hőseit lehet csak ábrázolniuk: a rendkívüli, a forradalmi embereket. Az élet ábrázolása sokrétűséget igényel, de azt is, hogy a léhaság, az erkölcsstelenség ne eszményítve jelenjék meg bennük. Ne tűnhessen fel bárkinek úgy, hogy az ő élete unalmasan szürke azok képviselőihez képest.

Az ember élete folyamán a kapcsolatok bonyolult láncolatát alakítja ki maga körül. Van, aki megszállottan vonzódik a hatalomhoz, mások szenvedélyes szerelemmel kötődnek a vagyon tárgyaihoz. Ezek között a kapcsolatok között legjelentősebbek, amelyek *más emberekhez* fűződnek. Tisztában kell lennünk azonban, hogy még ezeket sem illeti meg mindig az emberi (a szó legmélyebb értelmében humanista) jelző. Nem felesleges ezért, ha az emberi kapcsolatok minőségi jellemzőinek, törvényszerűségeinek vizsgálata előtt elkülönítjük egymástól az emberek közötti kapcsolatokat az igazi emberi kapcsolatoktól:

KAPCSOLAT	AZ EMBERI KAPCSOLAT jellemzői
Elég hozzá az egyszerű együttlét.	Feltételezi az együttes tevékenységet, az együttműködést
Személyek hozzák létre, mégis személytelenek (pl.: szex)	Meghatározott személyekhez fűződik, személyesek (pl.: szerelem)
Meghatározott funkciókra (protekción, vadászaton...)	Meghatározott személyekre irányulnak
Aktuális szükségletek	Magasabb rendű szükségletek vezérlik
Gyorsan változnak, alkalmiak	Tartósak, állandóak
Partikulárisak	Torálisak, az egész személyiséget veszik figyelembe
Énközpontúak (nekem...)	Társcentrikusak (nekünk...)

Mindezek a különbségek nemcsak a véletlenszerű, hanem a legintimebb kapcsolatokra is érvényesek, tehát nemcsak a közlekedési eszközök összeverődött utasaira, hanem a szerelem, a barátság, a nevelés személyeire is.

AZ EMBERI KAPCSOLATOK forradalmáról csak akkor beszélhetünk jogosan, ha tartalmukban és formájukban *minőségi változásokat* tudunk teremteni. A minőségi változások azonban maguk is különbözőek lehetnek, éppen ezért egy adott korban elsősorban azokat a *jellemző vonásokat* kell megragadnunk, amelyek alapján a kapcsolatokat feudálisnak, polgárinak vagy szocialistának minősíthetjük. Különösen a tartalmi jegyeket szükséges hangsúlyoznunk, mert – mint majdnem minden dolognak a világon – ezeknek a kapcsolatoknak is vannak *állandó* és társadalmilag, történelmileg *változó elemei*. Ha azt mondjuk, hogy az emberek egyidejű létükkel (kortársak) is hatnak egymásra, mégis lényeges a különbség az egyidejű – és az együttlét között, vagy megállapítjuk, hogy az azonos elvek, nézetek, az egymáshoz kapcsolódó szükségletek, a közös tevékenységek és sikerek döntő szerepet játszanak a kapcsolatok kialakulásában, de felbomlásában is, olyan törvényszerűségeket fogalmazunk meg, amelyek *mindig és mindenhol* érvényesek. Elemzések útján egy sajátos ellentmondást lehet feltárni, mégpedig azt, hogy a minőségi változások nem az állandó elemek elvetésével, hanem dialektikus *tagadva tagadásukkal*, tehát magasabb szintre emelésükkel születnek meg.

Az emberi kapcsolatok forradalmáról nemcsak mi, de a polgári filozófusok, etikusok is beszélnek. Lényeges különbség a kétféle felfogás, értelmezés között, hogy a polgári álláspont többnyire az előző korok erkölcsi normáinak, viselkedési formáinak *metafizikus tagadását* képviseli, így válik anarchisztikussá, így állítja forradalmának középpontjába „a szexuális forradalmat”, amely a gyakorlatban ugyancsak szexuális anarchiához vezet. Tetszetős, különösen az ifjúságra vonzó jelzavai és gyakorlata következtében ez az álláspont még szocialista környezetben is hat.

A kapcsolatok egyik legállandóbb, s éppen ezért legváltozóbb eleme, hogy ember és ember között minden kapcsolat tartalmaz *biogén, pszichogén és szociogén* elemeket. Szerepük esetenként változik, s ez rendszerint a kapcsolat jellegét is minősíti, hiszen ezen az alapon teszünk különbséget pl. partikuláris testi kapcsolat és totalitást igénylő szerelem között.

Egy történelmi korra jellemző, hogy a különböző elemek arányában milyen nézeteket hirdet. A középkor hivatalos álláspontja a pszichés elemeket hangsúlyozta, a biológiaiakat bűnösöknek minősítette. A személyi kultusz autokratizmusa a szociális elemeket helyezte előtérbe (torz ábrázolásával találkozhatunk a kor drámaiban, amelyekben a szerelmesek munkaegységeikről társalognak). Korunk polgári társadalmában a biológiai elemek váltak uralkodóvá.

Törvényszerű, hogy a kapcsolatok lehetnek közvetettek és közvetlenek. Közvetett kapcsolatban vagyunk politikusokkal, írókkal, filmszínészekkel stb., akik akkor is hatnak ránk és egész életünkre, ha személyesen sohasem találkozunk velük. A közvetlen kapcsolatokat *érzékszerveink* hozzák létre, alapfeltételük ezért, hogy alanyai (akik között a kapcsolat szövődik) *térben és időben* találkozzanak egymással. Érzékszerveink közül jelentős:

a) *a hallás szerepe*. A kapcsolatfelvétel igen gyakran ennek segítségével (telefon, beszéd stb.) kezdődik. Előfordul, hogy valakit épp hangja alapján minősítünk vonzónak vagy taszítónak. Nyilvánvaló, hogy a vonzót újra és újra hallani szeretnénk, a taszítótól tolakodásnak vesszük minden újabb jelentkezését;

b) minden szociálpszichológus kiemeli *a látás* szerepét a kapcsolatokban. A tetszés vagy nem tetszés szubjektív értékítéletei a látás közvetítésével alakulnak ki. Nem véletlen, hogy épp ehhez az érzékszervhez kapcsolódnak a legállandóbb és legváltozóbb normák, amelyek történelmileg a nők teljes elzárásától, elfátyolozásától a nudista strandokig és a sztriptízig váltakoztak. Normáink szerint az emberi szuverenitás tiszteletben tartása azt követeli, hogy mindenki maga határozhassa meg ennek határait, szellemi, fizikai kényszer ebben szerepet ne játszhasson. Ugyanakkor az életben még csak tájékozódó fiatalokat fel kell világosítanunk arról, hogy a látás határainak minden kiszélesítésével szuverenitásukból adnak fel egy-egy területet.

Ezért nem érthetünk egyet azzal, aki *a szemérmét* elavult dolognak minősíti. Elvetjük azokat a meghatározott történelmi korhoz fűződő konvenciókat, amelyek kifelé hazug, „álszent” viselkedési forma felvételére kényszerítette az embereket, de *ellenkező végletével* sem érthetünk egyet, mert az öltözködés merész újításai *szexuális tárggyá degradálhatják az embereket*, a viselkedés pedig piacra viszik kizárólagos magánügyeiket.

c) Felesleges lenne részletesebben szólnunk *a szaglás* szerepéről. Arra azonban utalnunk kell, milyen hibát követhetünk el, ha nacionalista *előítéleteket* kutatunk ott, ahol egyszerűen a szaglás útján kiváltott ellenszenvet vagy épp undort kellene tudomásul vennünk (pl. a cigánykérdésben).

d) *A tapintás* a személyes kapcsolatok legbizalmasabb körébe tartozik éppúgy, mint *az izlelés*. Az emberi kapcsolatok forradalma ezekben is a szabadságot hirdeti, és elhatárolja magát minden szabadosságtól. Nemcsak népeknek, de egyéneknek is joga van, hogy határokat szabjanak érvényesítésüknek. Van, ahol a kézfogás is csak bizalmas barátok közt szokásos, és van, ahol az üdvözlés hagyományos módja a tartalmatlan csókolódzás. A szabadság ebben a vonatkozásban többek közt azt jelenti,

hogy két ember *egymás között* szabadon döntsön a helyhez kötött általános udvariassági konvenciók tiszteletben tartásával, *nyilvánosságra* azonban ezekből minél kevesebbet vigyen.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a már-már divatosná váló nyilvános tapogatózás, ölelkezés, csokolózás azért helytelen, mert kiszolgáltatja a partnert a „piacnak”. Még eléggé férficentrikus világunkban lehet, hogy a férfi értékét növeli (vadászbüszkeség), a nőt azonban mindenképp devalválja.

Az érzékszervek szerepével függ össze az emberi kapcsolatokban a *távolságtartás* kérdése is. Edward T. Hall (Rejtett dimenziók, Gondolat, 1975.) négyféle távolságot különböztet meg: nyilvános, társasági, személyes és bizalmas távolságot. Szerepüket a különböző élethelyzetek is meghatározzák, de szabályozhatják az egyének is. Nevetséges szituáció keletkezhet pl.: ha valaki megfedezkedik arról, valójában hol van, és társaságban, értekezleten teremt valakivel bizalmas távolságot. Általában az interperszonális kapcsolatokban a *személyes távolságot* tekinthetjük eszményinek, amely feltételezi az elérhető közelséget, az egymásra való odafigyelést, a kommunikációk világos egyértelmű felfogását anélkül, hogy a kapcsolatban szereplő személyek szuverenitásának határát átlépve, megsértve bizalmaskodásba csapna át. A bizalmas távolságok a mély érzelmi tartalommal telített kapcsolatok szűkebb területére tartoznak (ilyenek szülők-gyermekek, feleség-férj, szerelmesek kapcsolatai). Nyelvünk, s ez népünk erkölcsi érzékét juttatja kifejezésre, minden olyan megnyilvánulást, amely a kétféle távolság közti határt el kívánna mosni, egyértelműen tolkodásnak, zaklatásnak, súlyosabb eseteiben pimaszkodásnak minősít. Elfogadva Hall osztályozását meg kell említenünk, hogy a fizikai távolságon kívül lelkit, *pszichés távolságot* is ismerünk, s ez néha fordítva arányos az előbbivel. Tóth Árpád ábrázolta ezt Lélektől lélekig c. költeményében.

Mindezek a megállapítások pedagógiai szempontból is jelentősek. Nem elég elfogadni vagy elutasítani őket, gyakorlati következtetéseket is le kell vonnunk belőlük. Csak utalásszerűen mutatunk rá, mennyire elítéljük a régi pedagógia „három lépés” távolságtartását, de közben megfedezünk arról, hogy semmivel sem jobb annál a túlzott bizalmaskodás sem a gyermekekkel. Vagy: előfordulhat, hogy egy pedagógus egy életre ellenszenvéssé teszi magát hangvételével, hangerejével, stílusával. Az emberi kapcsolatok forradalmának törvényszerűségeit először az iskola mindennapos gyakorlatában szükséges érvényre juttatni.

BÁRMILYEN JELENTŐS a biogén tényezők szerepe az emberi kapcsolatokban, nem tehetik jogossá, hogy megfedezkedünk a *pszichés tényezők* fontosságáról. Sajátos ellentmondás, hogy ezt a megállapítást elég gyakran épp az egyoldalú biológiai szemléletű pszichológiai művekkel szemben szükséges hangsúlyoznunk (orvosi pszichológia, etológia stb.). Kapcsolatok teremtésére minden élőlény képes, az ember kapcsolatai azonban elszakadnak ösztöneinek vezérlésétől (hangyák, méhek „társadalma”), tudatossá válnak, meghatározó szerephez jutnak bennük értelmi, érzelmi és akarati folyamatok. Csak a „homo sapiens” képes arra, hogy saját cselekvéseit kapott vagy önmaga által választott *célok elérésének* szolgálatába állítsa, s hogy mérlegre tegye ezeknek a céloknak társadalmi értékét. Még a legprimitív ember is felismer alapvető *okozati összefüggéseket*, előzmények és következmények mérlegelésével irányíthatja tetteit. Mindezek tükrözik emberi minőségét is, mert viszonylagos szabadsággal dönthet életének alapkérdéseiben: *megtegyen valamit, vagy ne; választási szituációban: ezt cselekedje, vagy azt tegye.*

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy már a gyermek is fel tudja ismerni, hogy ami neki *hasznos*, a másoknak még *káros* is lehet. *Kellemes* érzést válthat ki belőle, ami másoknak *kellemetlenséget* okoz. Ranschburg Jenő (Félelem, harag, agresszió) elemzi, hogy a macska kizárólag ösztöneit

követve játszik a megfogott egérrel, az ember viszont élvezni is képes mások szenvedéseit, még azokat is, amelyeket ő idézett elő.

A pszichogén tényezők közül a legjobban az *érzelmeket* hanyagolja el pedagógiánk, amiben kétségkívül közvetve az egzisztencialista elv hatását érhetjük tetten: *a legtökéletesebb életforma az érzelem nélküli élet* (Sagan). Tanulságos az a szociológiai elemzés, amelyet E. Fischer adott közre amerikai és nyugatnémet egyetemi hallgatók körében végzett vizsgálódások alapján, s amely abban foglalja össze a tapasztalatokat, hogy a fiatalok többsége valóban az érzelem nélküli kapcsolatokat értékeli többre: szerelem helyett alkalmi partnert kíván, barátok helyett (ívó-, kártya- stb.) cimborákat, illetve protektorokat. Mindezek a tünetek nem szorulnak a kapitalista társadalom határai közé, különböző formában nálunk is jelentkeznek. Éppen ezért nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy az emberi kapcsolatok forradalmában perdöntő az érzelmek szerepe. Törekvésünk, hogy az emberek cselekedeteit még tárgyiasult kapcsolataikban is érzelmeik hassák át:

- a) ne csak végezzék, de szeressék is *munkájukat*;
- b) ne a megtorlástól való félelem készítse őket a társadalom *törvényeinek*, normáinak megtartására, hanem az azokkal való belső azonosulásuk;
- c) ne azért védjék környezetüket, mert életük elengedhetetlen feltétele az, hanem azért is, mert *gyönyörködnek* benne. W. Whitmann szavaival, ha a dolgok dzsungeljében rohangáló embernek nincs ideje arra, hogy a természet és társadalom szépségeit is élvezze, feleslegessé válik egész élete;
- d) ne azért *ragaszkodjanak* tárgyakhoz, mert azok csak az ő birtokukban vannak, hanem azért, mert életüket teszik értelmesebbé, kényelmesebbé, tartalmasabbá (pl. a hozzájuk fűződő emlékek felidézésével).

Nem szorul bizonyításra, hogy érzelmi tartalom nélkül szülők és gyermekeik, vezetők és munkatársaik, pedagógusok és tanítványaik viszonyát, az emberek legkülönbözőbb interperszonális kapcsolatát sem minősíthetjük minőségileg forradalmiaknak. Lényeges azonban, hogy különbséget tegyünk érzelmek és érzelgőség, de az egyes érzelmek között is, mert pl.: a társadalmilag eredményes munka megköveteli, hogy a munkatársak *tiszteljék* vezetőjüket, de ehhez a vezetőnek *tiszteletre méltónak* is kell lennie. Igényelheti, hogy szeressék, de azt nem, hogy szerelmesek is legyenek beléje (hízelgés, udvarlás). Érzelmeken ugyanis azokat a lelki jelenségeket, folyamatokat nevezzük, amelyekben az egyén *élményszerűen* éli át önmagához, természeti és társadalmi környezetéhez való viszonyát. Felismeri, hogy emberi szükségleteinek kielégítése, társadalmilag jogos egyéni érdekeinek érvényesítése meghatározott személyekhez, dolgokhoz fűződik, ezért a velük való együttlét, együttműködés (interakció) értékes és kellemes, akaratilag kívánatos még áldozatok vállalása árán is. (Kerégyártó: Az érzelmi nevelés, Budapesti Nevelő 1974:4. 28–37. l.) Ennek megfelelően a munkatársak felismerik, hogy igazgatójuk vezetésével eredményesebb lesz nevelésük, ugyanakkor lehetővé válik önmegvalósításuk is; a gyermekek felfogják, hogy tanítójuk, tanárunk megbecsüli őket, és vezetésével kibontakoztathatják képességeiket, a tudás birtokába juthatnak. Téved ezért, aki az érzelmi tartalmat összetéveszti nyájaskodó, néha sértően gögicsélő szavakkal, nehezen elviselhető érzelgős stílussal.

Az iskoláskorban szükséges megtanítanunk a gyermekeknek, hogy *érzelmi megnyilvánulásai*kon uralkodni tudjanak, ne engedjék át magukat pillanatnyi hangulataiknak, fékezze kítőró indulataikat. Tartós, őszinte érzelmeiket ezekkel szemben sohasem szégyelljék. Ha az érzelmi nevelés általános elhanyagoltságáról joggal beszélhetünk, még jogosabb, hogy az érzelmi kultúrának egyes területeit teljesen feltáratlanoknak, ismeretleneknek minősítsük. Az emberi kapcsolatok forradalmának igénylése kötelességünké teszi, hogy a figyelmet ezekre irányítsuk:

1. Az emberek könnyebben sajátítják el, miképp lehet saját és mások érzelmeivel *visszaélniük*, mint helyesen élni velük. A visszaélés egyik sajátos formája a valójában meg nem levő érzelmek megjátszása, *hazug érzelmek kinyilvánítása*. Gyakori ennek a hibának elvszerűsítése, annak kijelentése, hogy céljának elérése érdekében (pl. nemek kapcsolatában, feletteseivel szemben) jogosan élhet ezzel az ember. Etikailag minden ilyen megnyilvánulást az emberhez méltatlannak, erkölcstelennek minősíthetünk.

2. A másik emberben tudatosan és tervszerűen lehet érzelmeiket *kiváltani* (a pedagógus eredményességének feltétele pl., hogy magát tanítványaival elfogadtassa, tantárgyát megszerettesse), de *elfárasztani* (pl.: a gyermek minden erővel észre szeretné vétetni, hogy megváltozott tanulásban, viselkedésben, de a pedagógus észrevétlenül hagyja minden igyekezetét) és *kiölni* (pl.: mindig csak a rosszat veszem észre a másik emberben) is. Ezek a lehetőségek figyelmeztetnek mindannyiunkat, hogy az érzelmek nevelése elképzelhetetlen a felelősségérzet és a felelősségtudat fejlesztése nélkül (vö.: Almási Miklós: Esszé a felelősségről).

3. Az érzelmek könnyen csaphatnak át *komplementer ellentétükbe*.

Jogosan írhatta a klasszikus író: Odi et amo. Gyűlöllek és szeretlek. Ezek az ellentétes érzelmek nem esnek messze egymástól. Ezért szokták joggal mondani, hogy aki gyűlöl, még meg is szerethet, csak a közömbös álláspontját nehéz megváltoztatni. Természetesen ezek az átmenetek nem véletlenszerűek, olyan katarikus élményekhez kapcsolódnak, amelyeket az érzelmi világban *csalódásoknak* szoktunk nevezni. Elgondolkodtató ebből a szempontból, hogy egy pszichológiai vizsgálatunk tapasztalatai szerint nagyon sok olyan gyermek van, aki általános iskolásként szinte az emberi csalódások valamennyi lehetőségét átélte már (szüleiben, társaiban, nevelőiben, a felnőttekben, szerelmében is csalódott már). Különösen veszélyes, ha a komplementer érzelmek átváltása pedagógusokhoz vagy szülőkhöz kapcsolódik, mert ilyenkor nemcsak a személy válik ellenszenvesé, taszítóvá, hanem mindaz a világnézeti, erkölcsi stb. nézet, életelv is, amit az illető képvisel. Móricz Zsigmond Nyilas Misije a debreceni tanároknak csalódott, következtetése mégis sokkal szélesebb: „Én nem akarok felnőtt lenni.”

AZ ÖSSZES élőlény közül csak az ember válhat személyiséggé, társadalmi lényé. Ez az egyszerű tény világgossá teszi, hogy az emberi kapcsolatok legfontosabb tényezői *a szociálisak, a társadalmiak*. Az állatlélektan behatóan vizsgálja a különböző állatok viselkedését, ezek a vizsgálatok azonban csak megerősítik, hogy magatartás, világnézet, műveltség és erkölcsiség által vezérelt viselkedésre csak az emberek képesek. Az emberi kapcsolatok forradalmának legfőbb célkitűzése ennek megfelelően éppen az, hogy az embereket az élet minden lényeges megnyilvánulásában, köztük elsősorban más emberekhez fűződő kapcsolataikban gyakorlatilag is *az állatvilág fölé emelje*. Szükségeitek kielégítését, énes és társas törekvéseiket ne ösztöneik, pillanatnyi egyéni érdekeik, hanem a szociális együttélés alapvető társadalmi és erkölcsi normái vezéreljék.

Az iskolában erre is meg kell tanítani a gyermekeket, de nem erkölcsi prédikációkkal, hanem *tevékenységek segítségével*, amelyekben gyakorlatilag ismerhetik fel társadalmi követelményeinket: mások bánatpénzén senki sem szerezhet örömet magának; semmifajta fizikai vagy lelki kényszerrel nem kötelezhetek senkit, hogy olyat tegyen, ami kiszolgáltatottságot, megalázottságot teremt számára. A tanulóknak el kell sajátítaniuk *az ömuralom és az önfegyelem* képességét, annak felismerését, amit a klasszikusok tömören úgy fogalmaztak meg: az az igazi hős, aki *önmagát tuája legyőzni*.

A társadalmi együttélés normáit nehéz, de felesleges is volna parancsba és tiltásokba sűriteni. Meghatározhatunk azonban olyan ismertető jegyeket, amelyek az igazi emberi kapcsolatokat jellemzik.

a) Az emberi kapcsolatok forradalma az emberek *egyenlőségét* kívánja győzelemre vinni, megvalósítani. Olyan cél ez, amelyért más történelmi körülmények kö-

zött küzdöttek Spartacus és Dózsa, a francia forradalom harcosai, s amelyért lényegileg megváltozott társadalmi helyzetben még a máának is tovább kell küzdenie.

Ez az egyenlőség határozza meg szülők és gyermekek, tanárok és diákok, vezetők és vezetettek, nők és férfiak megváltozott szocialista viszonyának a tartalmát. Természetesen egyenlőségen nem a sajátos szerepek tetszés szerinti felcserélését értjük, hanem azt, hogy a világot nem lehet kettéosztani dolgozatókra és dolgozókra, parancsolókra és engedelmeskedőkre, kegyosztókra és mások kegyeinek hajszolóira. A maga helyén mindenki tegye nagyszerűen dolgát (Jevtusenko) anélkül, hogy másokat egy ügy szolgálata helyett saját szolgálatára kényszeríthetne.

b) Az igazi emberi kapcsolatok mindig *kölcsönösek*. Minden kapcsolat *értékcseré*. Az egyik ember felismeri, hogy a másikban olyan vélt vagy valós értékek (pl.: szépség, tudás, emberség, fizikai vagy pszichikai erő) vannak, amelyekre neki szüksége van. Egyoldalú a kapcsolat, ha valaki ezeket az értékeket a maga javára kívánná fordítani anélkül, hogy saját értékeit adná értük cserébe. Ilyen esetekben beszélhetünk a másik kihasználásáról.

Minden pedagógus természetesnek tartja, hogy az igazgatónak számára nyugalmat, biztonságot, jó munkafeltételeket kell biztosítania. Ritkábban gondolnak arra, hogy ez a kívánságuk csak akkor jogos, ha cserében ők igazgatójuk számára biztosítják a nyugalmat, a biztonságot és a megfelelő munkafeltételeket. Természetesnek tartjuk, hogy a gyermek köteles tiszteletudóan, udvariasan viselkedni, azt már kevésbé, hogy nekünk is tisztelettel, udvariasan kell a gyermekekkel bánnunk. Az interperszonális kapcsolatokban ugyanezért nem várhat szerelmet, aki pénzért is kapható. Ez a törvényszerűség teszi lehetővé, hogy egy ember más emberekhez fűződő kapcsolataiban az önmagáról és embertársairól alkotott *értékképletét* is elárulja: madarat tolláról – embert barátjáról – mondja a közmondás. Elárulja ugyanis, mi jelent értéket számára, milyen áldozatokra képes, mit nyújt cseréértékként érte. Az egoista ember pl. úgy érzi, jót tesz az embereknek, ha engedi, hogy csodálják.

c) Az igazi emberi kapcsolatokban a személyek *egymás társaiként* vesznek részt. Ez a követelmény kizárja, hogy az egyik a másikban csak *eszközét* (élvezeti cikk, ugrodészka stb.) lássa. Ha társadalmunk azt hirdeti, megszüntetett minden elnyomást, kihasználást, szolgátságot, azt is megfogalmazza, hogy az eszközzemlélet minden maradványát is el kell tüntetnie.

Az értékcseré torz megvalósításaként találkozhatunk az emberek közötti kapcsolatok *áruvá degradálásával*. Sajnos, eléggé tipikus ez a szemlélet, még Suksin is azt a kérdést téteti fel filmjének (magyarul Terefere) hőseivel: „Mi a legnagyobb érték a városban? A rubel?”

d) Az igazi emberi kapcsolatok mindig *az egész személyiségre hatnak*. Egy jó barátság, egy igazi szerelem mindig az egész embert teszik jobbá, gazdagabbá.

Az irodalomban széles skálán ábrázolják az értékes és a torz emberi kapcsolatokat. Maupassant vagy Tolsztoj éles határt vonnak a pillanatnyi biológiai vágyat kielégítő kapcsolatok és az egész személyiséget átforgató nagy szenvedélyek között.

e) Az emberi kapcsolatok forradalmának egyik lényeges ismertetőjegye az emberek egymással szemben érzett és vállalt *kölcsönös felelőssége*. A természeti lényként született, de fejlődése során társadalmi lényé váló ember minősége jut kifejezésre abban, milyen mértékben ismeri fel, hogy nemcsak *mai tetteiért*, hanem azoknak *holnapra következő következményeiért* is felelősnek kell éreznie magát. Egy meggondolatlan szó, egy könnyelmű cselekedet könnyen feledésbe merül az egyik ember tudatában, a másik viszont egy életen át hordozhatja a belőlük fakadó sérüléseket. Ez a felelősségérzet, majd felelősségtudat spontánul sohasem alakul ki, kibontakoztatása az iskolai nevelés egyik alapvető feladata. Ehhez azonban a pedagógus *modelláló, példaadó szerepére* van szükség, arra, hogy az ő életének minden megnyilvánulásában naponta érzékeljék a mély felelősségérzetet. Fokozni kell azt is, hogy a gyermekek minden kapott felada-

tukról adjanak számot annak a közösségnek, amelyiktől a feladatot kapták. Tehát ne a pedagógus adja és kérje számon rajtuk ezeket, mindig a tanulóközösség.

Nagyon sok feladat áll még előttünk az emberi kapcsolatok forradalmának győzelméig. Lényeges, hogy a maughami paradoxon szerint munkánk közben sohase tévesszük össze azt, aminek *lennie kellene*, azzal, ami már *megvan*.

DR. RIESZ BÉLA
Szeged

A közösségi magatartás értékelésének módszertani kérdései

II.

Előző tanulmányunkban a közösségi magatartás értékelésének elméleti hátterét röviden felvázoltuk. Konkrét felmérési tapasztalatainkat – módszertani indoklással – ismertettük, mégpedig az egyes tanulók közösségi magatartásának megítélésére vonatkozó szavazatok százalékos megoszlási táblázatának elemzésével. [1] Az osztályközösség őrökre történt tagoltságát figyelembe véve az L/1 őr választási mutatóit emeltük ki. Jeleztük, hogy az osztályközösség egészében történő vizsgálatnak átlagértékei nem fejezik ki megbízhatóan a választottság tényleges mutatóit. Éppen ezért az egyes tanulók közösségi magatartására vonatkozó és a rangsorolásban is szerepet játszó átlagokat (X) olyan viszonyítási alapnak tekintjük, amely jelzi az egyes őrök választási jellemzőinek eltéréseit a közösségi magatartás értékelésében.

Tanulmányunk folytatásaként a közösségi rangsor elkészítésének egyik lehetséges változatát ismertetve, elemeznénk az L/1 őr választottsági jellemzőit. [2]

Közösségi rangsorunk „háttérben” a pontértékek szóródása az egyes tanulók őrökön belüli megítélésénél – főleg a fiútanulók őrénél, de az egyes őrökön belül is – jelentős eltéréseket mutat:

L/1 23-tól 218-ig;
L/2 43-tól 266-ig;
F 81-től 220-ig;

míg az őrök összesítésében: 91-től (10. sz. tanuló) 735-ig (26. sz. tanuló) terjed. E két tanuló foglalja el az osztályközösség egészében az L. illetve a XXVIII. helyet. Az általunk ismertett őrön belül 106 a legkedvezőbb (II. helyezett 20. sz. tanuló) és 574 a legkedvezőtlenebb (XXIII. helyezett 15. sz. tanuló) pontérték.

A szélső értékek számszerűsége rendkívül differenciált tanulói értéktételekre utal: a csaknem teljes előnyben részesítő elfogadottságtól az egyértelmű és teljes elutasításig. A közösségi rangsor alapját képező számok önmagukban is sokatmondóak, de az osztályközösség *fejlődési folyamatában történő vizsgálata esetén* – ötödiktől a nyolcadik osztályig – nagy pontossággal tükrözik az egyes tanulók, az őrökre tagozódó osztály egésze, közösségi magatartása tanulók által történő értékelésének pozitív vagy negatív változásait.

Anélkül, hogy a fejlődési tendenciákat regisztráló longitudinális vizsgálatunk adatainak ismertetésére vállalkoznánk, csupán megjegyeznénk, hogy az L/1 őr tagjai